

Severus egyik fia kapta a melléknevét, mert szerette és hordta. Szárai szűk nadrágba vannak bujtatva és lábain cipőket hord, melyeknek a felső széle gyűrűk formájában látszik az ikrák táján.

Reinach, a ki legutóbb részletesen foglalkozott celta istenségeket ábrázoló szobrocskákkal,* számot ad a legkülönbébb magyarázatokról, melyek a szakirodalomban e sajátzerű isteni typusról fölmerültek és arra az eredményre jut, hogy a gallusok az ő főistenségüket, melynek a nevét nem tudjuk, az egyiptomi Serapis idomának a behatása alatt alakították így. Erre utalna a modius, melyet némelykor a gallus isten fején látunk,** és modiusnak lehet azt az edényt tekinteni, melyet rendszerint kezében tart. A pöröly kapcsolatba hozza diszpatér alakját az etruszk Charonnal és a skandináv Thorral, és mind e mythosi alakok közös attribútuma R. szerint visszavezethető az őskori kő baltára, mely a villám symboluma volt és a nép babonáiban mind a mai napig megőrizte «istennyila» jelentőségét. Ugyanezt a jelvényt látjuk egy syriai isten, a dolichei Jupiter kezében, melynek a tisztelete Pannoniában is el volt terjedve. *h.*

ŐSKORI ŐRLŐKÖVEKRŐL. Vajjon alapos-e képzeletünk az ősemberről, midőn őt teljesen állatiasnak és oly vadnak tartjuk, hogy nyers hússal és ily növénynyel táplálkozott, — ki tudná azt meghatározni; hisz az első emberpár teremtésétől szóló ősi legendánk sokkal enyhébb állapotban tünteti őt fel s a legrégibb nyomok is tanuskodnak arról, hogy az ősember már célzatos öntudattal készített magának életfentartására szükséges eszközöket: kovaeszközöket és agyagból gyúrt s úgy a hogy kiégetett edényeket. S bizonyos még, hogy úgy hazánkban, mint a világ egyéb részeiben fölfedezett kőkori ember lakhelye körül mindenhol őrlőkövek is talátnak. A szükség, a lélek működése s ösztöne bizonyára csakhamar oly módokra vezette az ősemebert, melyekkel állapotát tűrhetőbbé tehetné; kezdetben ismeretei és vágyai bizonyára nagyon korlátoltak lehettek s leginkább arra szorítkozhattak, melyekről később a biblia is bevallá: hogy minden munkája az embernek szájáért van.

Az ember alkotásánál fogva hús- és növényevő lévén, bizonyára csakhamar arra törekedett, hogy a magokat megtörve, majd liszté őrlve, alkalmas ételül élvezze. E munka eleintén nagyon gyarló lehetett s később a tapasztalatok alapján bizonyára mindinkább kifejlődött, jóllehet évezredek mulhattak el, míg a mag megőrlését a legkezdetlegesebb műerővel, gépezettel kezdték eszközölni. Hazánkban is a barlang- és földalatti üregekben lakó ősemeberek kizárólag kézi őrlő- és zúzó-köveket használtak. Nemcsak az úgynevezett neolith-korban, midőn már csiszolt és átlukasztott kőszereket használtak, hanem sokkal későbbben, midőn már jól idomított bronzeszközökkel bírtak, s még mindig csak kézi őrlőköveket ismertek és használtak, mint annak Munkács vidékén fölfedezett emlékei is kétségtelenül mutatják.

A neolith-korban az aggteleki Baradla nevű barlangban báró Nyáry Jenő kőszerek, kővésők, ily pengék, nyílhegyek és durva agyagcserepek mellett egy

* Antiquités nationales, Paris II. partie 137—200.

** Reinach idézi a Várhelyről való domborműveket (Déván), melyeken Serapis és Isis alakjai egymás mellett állanak (166. és 182—183. II.)

pár kezdetleges művű őrlőkövet is talált, melynek alsó köve terjedelmesebb volt annál, melylyel a kő lapjára helyezett magokat megdarálták. E bokorkövek 6 cm. magasak és 15 cm. hosszúak voltak s ott a helyszínén a culturnövényekből búzát, árpát, kölest és gomborkát talált; sőt megszenesedett ily lepénydarabokat is, melyet épen úgy süthetett meg itt a sötét barlangban rakott tűznél az ősemlék, mint a szentírás szerint Ábrahám, ki hamuban sült pogácsával vendéglé meg az őt meglátogató Istent és kíséretében levő két angyalt.*

Hasonló alakú *őrlőköveket* részint ép, részint töredezett állapotban talált *Wosinsky Mór* a lengyeltóti őskori tanyák földalatti üregek lakásaiban, kő- és csonteszközök, kezdetleges agyagedények és kulturmagvak mellett; úgy *Torma Zsófia* is Erdélyben *Tardoson* szintén kőeszközök és kulturmagvak kíséretében stb., valamint akadtak hasonlókra a *Fertő tava* vidékén, búza, rozs, árpa, köles, len és kender maradványaival, hol az egykori czölöpfaluk lakói a földműveléssel is foglalkoztak s a gabonát lapos, érdes köveken őrlötték lisztté, miből forró kövön s izzó hamuban lapos, kerékalakú pogácsa-féle kenyeret sütöttek.

E szerint hazánk minden részeiben akadtak a neolith-korból eredt *őrlőkövekre*, melyek különösen Beregmegyében is nagy mennyiségben és különféle változatokban, a kor minőségéhez képest találtatván, nem lesz érdektelen saját tapasztalataim alapján ezekről egyet-mást itt előadni.

Kétségtelen, hogy a *kőkorból*, értem azon helyeket, melyeken az ércnek legkisebb nyoma sem fordul elő, az akkor már társadalmilag kisebb-nagyobb telepeken, mint a Munkács város keleti határában emelkedő *Kishegy* ormán földbe vájt üreges kunyhókban tartózkodott emberek, durván nagyolt s csupán egyik oldalán lapított, leginkább kemény *trachytkőből* idomított kőduczokat használtak kézi őrlőkövekkül, melyek, sajnos, itt épen úgy, mint más ilykorú helyeken, egész darabokban ritkán s csupán kisebb-nagyobb töredékekben találtatnak. Az idomításra nem sok gondot fordítottak ugyan, mindamellett mégis találtam itt ilyeneket is, így a többi közt akadtam egy kerékalakú, közepe felé vastagodó őrlőkötöredékre is; míg a többi többnyire alaktalan duczokból állott s csupán egyik oldalán látszott a használat által simított része. Ily őrlőkötöredékeket találtam *Beregszászvégyárdón*, kizárólag kőkori tárgyakkal borított telepen; Beregszászon a szőlőhegyek lejtőin, *Kendereskén* a *Szarkahegy* alatt, hol durva cserepek és kova s obsidián eszközök közt volt; a *Kucsovár* magaslaton kör alakú földviskó helyén, hol egy 19 cm. átmérőjű és 10 cm. magas kenyéralakú homokkőből állott az egykori őrlésre szánt eszköz, melynek alsó lapja sima volt. Ugyancsak e hegymoron a *kustánfalvai* határon a községi legelőn, hol számos rendetlenül álló halom emelkedik, melyekben égetett emberi csontokkal és hamuval megtöltött hamvedreket kiszedtem, kova és obsidián műszerek közt egy 25 cm. átmérőjű lapos trachytkőből készített kerékalakú *őrlőkőnek* egyik fél darabjára is akadtam.

A *munkácsi Kishegyen* számos földalatti kunyhót felásatván, az azokban lelt tüzelő padkánál tömördek agyag-cserépedénytöredék és obsidián s kovaszilánkokkal együtt majd mindenikben találtam őrlőkötöredékeket is, melyeket tehát

* Mózes I. könyv, 18. r. 6. v.

minden család külön használt odujában s melyek könnyűdek lévén, csupán kézzel való mozgásra használtak, a tengelyre való alkalmazást egyáltalában nem ismervén; ilyen 20×40 cm. terjedelmű egyszerű idomú őrlőköveket találtam a *munkácsi pálhegyi* neolith-kori telepen is.

Bereg-Szentmiklós nevű falnak északi végén, völgyben, vasútépítés alkalmával a föld a töltésre elhordatván, mintegy 50 cm.-nyi mélységben a televény-föld alatt egymás mellett több $3\frac{1}{4}$ cm. hosszú köralakú égvényes helyek tűntek fel, melyek kunyhóhelyekül szolgálhattak s melyekben durva agyagserepek, kovakömagok és szilánkok közt 4 cm. vastag kézi őrlőkötöredék is találtatott.

Érdekes volt a többi közt a *zsófiafalvi* határon a *Lipnica* nevű hegy lejtőjén felásott kőkori telephely is, melyen átlukasztott kúpos téglákkal körülvett 189 cm. átméretű tűzhely körül durva agyagserepek, kőszerek és féldinnye-alakú 20 cm. átméretű és 10 cm. vastag, lapos oldalukon sima *őrlőkövek* is találtattak. Más ily kőkori helyeken is találtam hasonló kezdetleges őrlőköveket, melyek teljesen elütnek alakjukra azoktól, melyek oly helyeken fordulnak elő, hol már bronz vagy azzal együtt vastárgyak is találtatnak, s melyek már minden tekintetben fejlettebb korra mutatnak; jöllehet az akkori emberek a gépezet előnyeit még szintén legkevésbé sem ismerték s csupán arra szorítkoztak, hogy a *bár csinosabban előállított őrlőköveket* még mindig pusztá kézzel mozgassák, de *mégis már úgy*, hogy míg az egyik mozgatta a felsőbb követ, *addig egy másik egyén az e felső lapos követ levő lyukon át leeregette* a magot, mely így a mozgítás folytán megdaráltatott.

E tekintetben világos példányokul szolgálnak a Munkáctól északra fekvő *Gallis-* és *Lovácskahegy* lejtőin egykor, még Krisztus születése előtti századokban lakott germánok, *kvádok* emlékei, melyek itt nagy bőségben találtatnak, s melyek bronz- és vasból készültek. Ezek is még földbe vájt putrikban lakhattak, de szép időben künn a szabadban vagy lombos színekben tartózkodhattak, s mennyiben a mezőgazdaságot, mint a csoportokban megmaradt különféle vasműszereikről: ily tokos vésőkről, ásókról, kapákról, sarlókról és kaszákról megítélhetni, sikeresen üzhették, gabonájukat is künn darálhatták. Legalább ily szabad helyen, csekély földréteg alatt, a földbe vájt lakótanya közelében, találtunk csekély távolságban egymástól *két pár lapos malomkövet* in situ, azaz egymásra helyezve, tehát annyi évszázadokon át érintetlenül megmaradt állapotban; s így csak biztos képét adják annak is, mily módon történt akkor a *lisztörlés*.

A *két bokorkő* a legkeményebb itteni trachytkőzetből nagy szorgalommal készült, mind a négy darab lapos, 9—10 cm. vastag, az alsó kő rendszerint nagyobb a felső párjánál, mert míg az 35 cm. széles és 54 cm. hosszú, addig emez 30 cm. széles és 45 cm. hosszúságú és hosszénégyszög-alakú.

A felső kőnek tetejéről az aljáig vonul egy *tölcsérszerű $2\frac{1}{2}$ cm. átmérőjű kerek lyuk*, melynek kopott felső nyílása azonban 5 cm. átmérőjű, míg belső sima lapján $1\frac{1}{2}$ cm. mély s ujjnyi széles és 22 cm. hosszú kivájt vonal húzódik. Kívül a felső kő két oldalán 7 cm. hosszúságban $1\frac{1}{2}$ cm. mély bevágás látszik, mikből a kövek használati módjára akként lehet következtetni, hogy azok használoi az alsó nagyobb követ a talajon megerősítvén, a felső kisebb követ két kezükkel a bevájásnál megfogták és fel-le mozgatták, míg egy másik ember a

tölcsérszerű nyílason beejtegeté a magot, mely így a dörzsölés által darává őröltetett.

E két *bokorkövön* kívül itt e tájon még más több számos ily egyes köveket is találtam, melyek mind gyűjteményembe kerültek. Vannak *kerek alakú felső őrlőkövek* is, de mind trachytköből valók és laposak, *felülről átlukasztottak* és alsó sima lapjukon különféle alakú, még keresztidomra metszett bevágásokkal is ellátvák, mely bevájt vonalak a mag könnyebb megörlésére hathattak.

Feltűnő jelenség, hogy ily alakú és szerkezetű őrlőkövek kizárólag e helyen, a két hegy közepe táján találhatunk s máshol a megyében s annak számtalan őskori különféle telepein sehol elő nem fordulnak, mi azon nép elkülönözött voltára mutat.

Később, főleg a *népándorlás korában* az őrlőkövek ismét némileg tökéletesbülve változtak, jöllehet egyes ily helyeken a közönséges lapos, át nem lyukasztott kézi őrlőkövek is találhatunk. A Krisztus utáni első századokban és későbbben a *népándorlaskor* e határmegye területén megfordult különféle népek szintén magukkal hordották kisebb kézi őrlőköveiket, de mint azok anyagából kivethető, alkalmaztak arra itteni kőzetet, főleg *trachytot*, ryolithot és egyéb tuffokat. Ily *tanyahelyeken*, melyeknek jellegök az, hogy nemcsak bronz, hanem vastárgyakat is feltűntetnek, mint Beregszászon a gazdaságegyleti kertben, a beregszász-végardói lejtőn és Munkácson a Kerepecz patak körüli mezőn elterülő telepek, nemcsak különféle egyszerű kézi őrlőkövek töredékei fordulnak elő, hanem találhatók épségben maradt szép példányok is, melyeknek alkata már mutat azok könnyebb kezelésére is. A beregszászi Szunyoghegyen földalatti üregben cserepek közt találtatott egy ily ép, nagy, igen kemény kvarczos homokszemekkel vegyített conglomerat kőzetből faragott kenyéralakú 45 cm. átmérőjű és a közepén 17 cm. vastag *malomkő*, melynek közepén 8 cm.-nyi négyszögű lyuk van, mely felülről kerekre koptatott s mi arra enged következtetni, *hogy e felső őrlőkövet már egy négyszögű fatengelyre alkalmazták s így hozták használói forgatásba*. Csakugyan e telepen találtatott egy trachytkódúc, mely 40/45 cm. terjedelmű és 15 cm. vastagságú, alul szabálytalan és érdes, úgy oldalain is, de felső lapja már egyenes s azon van egy 14 cm. átmérőjű és 9 cm.-re bemélyedő lyuk, melynek további kivájása, valamint az őrlőkőnek szánt dúcznak további kikészítése félbenmaradt; bizonyára ebből is az előbbihez hasonló őrlőkövet akartak alakítani. *Sztánfalván*, hol régebben a kőszerekkel bronztárgyak is fordulnak elő, őrlőkőtöredékek gyakoriak, innen került gyűjteményembe egy egész is, mely trachytköből van kifaragva, lapos, kerekidomú, 32 cm. átméretű, 9 cm. vastagságú és a közepén egy 6 cm.-nyi lyuk vonul át.

Egy másik ily trachytköből durván faragott kerek őrlőkő, mely 35 cm. átméretű és 9 cm. vastag s a közepén szintén tengelylyukkal ellátott, találtatott a beregszászi *Nagyrigó* nevű szőlőhegy lejtőjén levő őskori telepen, egy másik négyszögű lyukkal ellátott a *munkácsi Kerepecz* pataknál elterülő telepeken, bizonyosságul annak, hogy a használója már nem gyakorlá az erőfeszítő munkát igénylő kézzel való mozgatást az őrlésnél, hanem fából alkalmazott rá kezdetleges, de bizonyára praktikus forgattyút, melylyel a darálást végzé; sőt később, midőn már a vasnak bőségében voltak és ügyes kovácsokkal rendelkeztek, *még*

a fatengelvt is mellőzték és a 2—3 cm.-nyi átmérőjű középnyakon át vaspeczeket alkalmaztak, melyen a kerekalakú örlők az alája tett kőlapon forgott. De anyagául még mindig a kemény trachytkövetet használták. Ilyen kőből készített csinos örlők került gyűjteményembe a *lovácskai* hegyből, hol rigolirozás közben vas-tárgyak és grafitos cserepek közt találtatott. Ez 45 cm. átméretű, 5 $\frac{1}{2}$ cm. vastagságú, szélei felé vékonyodó, a rajta levő tengelylyuk pedig 2 cm.-nyi.

Bizonyára ismét századok multak el, míg a lisztörlési mód tökéletesbült s az általánosan elterjedt kézi örlést *a víz hajtó ereje váltá fel.*

Lehoczky Tivadar.

RÓMAI BRONZLÁMPÁK A N. MÚZEUMBAN. A római iparművészet, mint a hellen izlés örököse, a mindennapi életre tartozó legszerényebb tárgyakat is belé vonta formakörébe és a római világkereskedés, akár a modern áruforgalom, a nagy birodalom legszélső határait lakó rómaiakat és barbárokat is részesíté a jóízű ipar nemesítő hatásaiban. A provinciák iparosai gyakran sikerrel követték a birodalmi góczpontok által terjesztett mintákat és Pannoniában is gyakran vagyunk abban a helyzetben, hogy nem tudunk különbséget tenni helyben készült és a déli műhelyekből ide származott cikkek közt.

Oly árucikkek, mint a lámpások, melyek a birodalom minden vidékén köznapi nélkülözhetlen szükségét elégítették ki, többnyire világproductióra dolgozó nagy gyárakból eredtek. Agyagmécseknél a gyáros gyakran a nevét is reá tette a mécses aljára és ezen a réven módunkban van e gyártmányokat az egész birodalmon végig kísérni.

A bronzlámpákon csak nagy ritkán adnak ily jelzések útbaigazítást a származás iránt és ha a provinciákban leljük, legfőlebb a technikai ügyesség magasabb foka szolgáltathat néha bizonyos pontig elégséges okot arra, hogy fővárosi árunak tekintsük, sem a compositio, sem a lelőhely nem elég biztos criteriumok e részben.

A n. múzeum itt ábrázolt hat bronzlámpájából csak kettőről tudjuk, hogy hol találták, egy a régi Bregetio területén került elő (II. 3.) és egy másíkról, mely Bitnitz sabariai gyűjteményével jutott a n. múzeumba, nagy valószínűséggel tehető fel, hogy Szombathelyen lelték. Egy a Kiss Ferencz-féle gyűjteményből származik (II. 1.) s egy másikat (I. 2.) Jankovich Miklóstól szerzett az intézet, végül kettőről épen nincs származási adatunk (I. 1. és II. 2.). Így tehát csak a lehetősége van meg, hogy az utóbbi négy darab is hazai lelőhelyekről való.

A két legutóbbi (I. 1. és II. 2.) a sorozat legnagyobb és legjobban componált két darabja, azért sajnós, hogy a bikafejű lámpa régi volta kétes (II. 2.), a dupla mécses (I. 1.) pedig patinája miatt majdnem bizton modern utánzásnak látszik, bár formája jó antik mintára vall. Az olaj befogadására szolgáló edény kerek idomu, talpa lefordított tányér formáját példázza, élesen mintázott és mély hornyolatokkal váltakozó központi gyűrűk szegélyzik; az edény hasán domboru palmettdísz sorakozik. Az olaj beöntésére szolgáló lyukat erősen kidomborodó lécztagok keretelik be és két erős orra szolgál a kettős kanócnak; a két ág széleit erősen mintázott körszelvényű és behajló végű lécztag szegélyzi. A két ornyujt-